

SZALAI SÁNDOR SZÁZ ÉVE

Csepeli György

szociológus,
Eötvös Loránd Tudományegyetem
Társadalomtudományi Kar

A magyar szociológia szerencsés csillagzat alatt született. A *Huszádik század* című folyóirat lépést tartott az európai szociológiával, miközben bőven adott muníciót azok számára is, akiket a magyar társadalom érdekelt. A magyar szociológia része volt az Osztrák–Magyar Monarchia szellemi virágzásának. A kezdet lendülete azonban a Monarchia bukásával megtört. A keresztény-nemzeti eszmék jegyében szerveződő ellenforradalmi Magyarországot vezetői szemében a szociológia gyanús, megbélyegzett, idegen tudomány volt, melynek csak szanitarizált változata kaphatott helyet a pesti egyetemen.

Az igazi, nyughatatlan, radikális és kérdező szociológia azonban újjászületett az új nemzedékben. 2010-ben ünnepeltük Erdei Ferenc születésének századik évfordulóját. Erdei 1930 és 1944 között nemzetközi mércével mérve is egyedülálló életművet alkotott, amelynek tanulságai a mai magyar társadalom megértését is segítik. Erdeit 1945 után elragadta a politika, életműve félbeszakadt. A XX. századi magyar szociológia másik nagy szereplője, Szalai Sándor Erdei után két évvel született. Szalai életműve a sanyarú történelmi körülmények miatt el sem kezdődött, ugyanakkor nélküle éppúgy nem lehet megírni a magyar szociológia történetét, mint ahogyan Erdei nélkül sem.

Erdeinek az élet tizennégy évet adott, hogy megírja életművét. Szalai a pszichoanalízis felől érkezett volna a szociológiához, ha ki nem tör a világháború, s azt követően nem vállal ő is politikai szerepet, mely megakadályozta, hogy alkosson. Szalai neve a Bárdosy-per népiügyszeként vált ismertté. Vezetője lett a pesti egyetem szociológiai intézetének, ahol nagyszerű fiatalokat gyűjtött maga köré. Bár az intézetet bezárták, Szalait börtönbe csukták, az intézet egykori tagjai, Cseh-Szombathy László szociológus, Perjés Géza történész lett; a külföldre menekült Szabó Dénes mint kriminológus világhírré tett szert.

A börtönből szabadult Szalai a hatóságok szemében félelmetes, fékezhetetlen figura volt, akitől igyekeztek megszabadulni. Lejárato kampányt indítottak ellene, hogy barátai ne bízzanak benne. Megengedték neki, hogy 1956 után kimehessen New Yorkba, ahol egy ENSZ-intézetet vezethetett. Itt mutatta meg, hogy mit tud szociológusként. Elsőként a világban, Magyarország részvételével nemzetközi összehasonlító vizsgálatot kezdeményezett, melynek célja az életmód szerkezetének feltárása volt. Ő alapozta meg az időmérleg-kutatás módszerét, melynél ma sincs jobb, ha az a célunk, hogy képet kapjunk egy ember, egy csoport, egy társadalom nap mint nap zajló életének részleteiről, s ezen keresztül az

értékekről, a szükségletekről, az egyéni és kollektív kényszerekről.

Szalai Sándor keveset írt. Az ő műfaja a kommunikáció volt. A szociológiai oktatást a pesti egyetemen újrászervező Huszár Tibor a 70-es évek végén hívta meg Szalait, hogy előadásokat tartson a szociológia módszereiről. Az előadásokon magam is részt vettem mint hallgató. Sosem felejttem el sziporkázó előadásmódját, vitriolos humorát, pengeéles eszme-futtatásait. Mondatai magával ragadták a hallgatóság tagjait, akik a mondatokkal együtt repültek el egy olyan világba, mely túl volt a mindennapokon, nem volt ott se úr, se szolga, csak gondolat, melyet nyomban megfogalmazása után egy másik gondolat követt, hogy a végén süketen és vakon nézhesünk a semmibe, mert lenyűgözött a mindent tudás, mely Szalai szavaiból áradt. Különös képessége volt arra, hogy rideg, szenvedély-

telen, logikus problémákból kiindulva elvezessen a határokig, ahol már megszűnt az érvelés hatalma, mert a legfontosabbról, a Szabadságról volt szó. Szabad ember volt Szalai Sándor, s olthatatlan szabadságszeretetét, az igazság, a kutatás, a társadalmi rend mélyén lüktető rendetlenség iránti kíváncsiságát adta át hallgatóinak, amikor beszélt.

A Magyar Televízió az 1970-es években Jeles András rendezésében készített egy felvétel Szalai Sándorral, aki az időről beszélt. Remélem, a felvétel nem tűnt el. Érdemes lenne megkeresni, s megmutatni, mert abban a műfajban mutatja meg Szalait, amiben a legjobb volt. Az eleven beszédben.

A többi – sajnos – néma csend.

Kulcsszavak: *Szalai Sándor; szociológia, nemzetközi összehasonlító vizsgálat, időmérleg-kutatás, oktatás*

